

NARTSISS SHUKURALIEVA
Bydgoszcz
ORCID: 0000-0003-4046-9738

PRZECIWDZIAŁANIE EKSTREMIZMOWI ISLAMSKIEMU I TERRORYZMOWI A KONSOLIDACJA AUTORYTARYZMU W PAŃSTWACH AZJI CENTRALNEJ

WSTĘP

Państwa Azji Centralnej, w których ok. 90% ludności stanowią muzułmanie, szczególną uwagę poświęcały zagrożeniom płynącym ze strony ekstremizmu islamskiego i terroryzmu. Celem niniejszego artykułu nie jest jednak analiza czy też ocena przyczyn leżących u podstaw ekstremizmu i terroryzmu w Azji Centralnej, ani ustalenie rzeczywistego poziomu zagrożenia tymi zjawiskami. Chodzi raczej o zbadanie konsekwencji „globalnej wojny z terroryzmem”¹ dla niedemokratycznych reżimów Azji Centralnej. Główną tezą artykułu jest twierdzenie, że nowa sytuacja polityczno-prawna powstała po atakach na World Trade Centre i Pentagon z 11 września 2001 r. na poziomie międzynarodowym stwarzała sprzyjające warunki dla wzmocnienia autorytarnych rządów. Rozwiązania zapewniające bezpieczeństwo dyktatur wywodziły się z kolonialnej przeszłości oraz utrzymujących się neokolonialnych wpływów i ambicji władzy lokalnej elity rządzącej.

Dla weryfikacji powyższych tez artykuł stawia następujące pytania badawcze: jak stare dyskursy kolonialne i ich współczesne wersje postrzegały islam w Azji Centralnej? Jakie zmiany zachodziły na poziomie międzynarodowym w postrzeganiu problematyki prawa narodów do walki o samostanowienie oraz walki z terroryzmem? W jaki sposób polityka antyekstremistyczna i antyterrorystyczna w państwach Azji Centralnej konsolidowała autorytaryzm? Jak przeciwstawianie się „zagrożeniu islamskiemu” łączyło interesy światowych mocarstw z interesem lokalnej elity władzy?

---

¹ Termin *Global War on Terrorism* został wprowadzony przez administrację Prezydenta USA George’a W. Busha. Odnosił się on do międzynarodowych działań zainicjowanych przez Stany Zjednoczone po zamachach z 11 września 2001 r. (patrz np.: *The Global War on Terrorism*).

ISLAM JAKO ZAGROŻENIE W AZJI CENTRALNEJ

Pomimo braku dużego konfliktu zbrojnego w ciągu ostatnich 25 lat i niewielkiej liczby aktów o charakterze terrorystycznym w porównaniu z sąsiednimi regionami², w dyskursie o bezpieczeństwie Azja Centralna jest postrzegana jako region, w którym występuje radykalny i ekstremistyczny islam³. Dowodem na zagrożenie ze strony własnych obywateli miała być ich religijność oraz historyczne doświadczenie ruchów rebelianckich takich, jak Basmacze. Paralele między procesami historycznymi a współczesnymi wydarzeniami miały wskazywać, że w bieżącej sytuacji, podobnie jak w przeszłości, aktywność społeczno-polityczna miejscowej ludności jest wroga, finansowana z zagranicy, a jej ostatecznym celem jest budowa kalifatu w całej Azji Centralnej, oznaczającego powrót do dzikości, brutalności i zacofania. W myśl tej argumentacji, jedynie zdecydowana interwencja lokalnej władzy i zaangażowanie mocarstw światowych zapobiegnie przekształceniu regionu w kolebkę terroryzmu. Edward Lemon (2022), Alexander Cooley i John Heathershaw (2017), J. Heathershaw i David Montgomery (2014) zwracają uwagę na sprzeczność między bardzo nielicznymi faktami społecznymi a dyskursywnym konstruktem „centralnoazjatyckiego zagrożenia islamskiego” dla porządku światowego, promowanym przez różne grupy.

Stare dyskursy kolonialne i ich współczesne wersje łączące sekularyzm z bezpieczeństwem, a islam z zagrożeniem są powielane przez władze lokalne w celu przeciwdziałania potencjalnym formom oporu, które mogłyby mieć podłoże religijne. Niekoncesjonowane przez państwo, czyli „złe” formy aktywności religijnej, funkcjonowanie niezależnych meczetów i medres oraz społeczny aktywizm, a także zewnętrzne oznaki religijności, są określane jako „nietradycyjne” i „ekstremistyczne”. Przypisuje się im status zjawiska stanowiącego zagrożenie egzystencjalne (Lemon 2022: 422-436). Pozwala to na uzasadnianie stosowania nadzwyczajnych, represyjnych środków i sposobów działania niezbędnych do zapobieżenia temu zjawisku.

Sekurytyzacja islamu jest nie tylko aktem mowy, ale także powiązaniem z nim procesem politycznym, który kształtuje zinstytucjonalizowaną islamofobię. Ma wpływ na przyjmowanie ustaw dotyczących tradycji, wolności sumienia, stowarzyszeń religijnych, organizacji społeczeństwa obywatelskiego, partii politycznych i polityki bezpieczeństwa. Obejmuje także stosowanie i legitymizowanie represji wobec przeciwników politycznych, dziennikarzy i działaczy społeczeństwa obywatelskiego.

---

² Ostatnim dużym konfliktem zbrojnym w Azji Centralnej była wojna domowa w Tadżykistanie, której główne walki zakończyły się w 1996 r. (patrz: *The Uppsala Conflict Database Project*).

³ Według Globalnej Bazy Danych o Terroryzmie Uniwersytetu w Maryland w latach 2001-2020 tylko 0,06% światowych ataków terrorystycznych miało miejsce w Azji Centralnej (Patrz: *Global Terrorism Database*).

TERRORYZM I ANTYTERRORYZM NA POZIOMIE MIĘDZYNARODOWYM

Na fali dekolonizacji, która rozpoczęła się po II wojnie światowej i wraz z powstaniem ONZ, myślenie o terroryzmie dotyczyło tylko i wyłącznie terroryzmu państwowego. Oznaczało to ingerencję jednego państwa w sprawy innego państwa za pomocą przemocy i związanej z nią terroru. Definicje terroryzmu nie odnosiły się wówczas do działalności podmiotów niepaństwowych, ani do aktów przemocy popełnianych w imię prawa do samostanowienia, niepodległości i innych rodzajów „walki o wolność”. Od czasu upadku ZSRR nastąpiło stopniowe przesunięcie akcentów w dyskursie międzynarodowym i w sformułowaniach używanych w rezolucjach Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Zmniejszyło się znaczenie popieranego wcześniej prawa narodów do walki o samostanowienie. Wzrasta natomiast znaczenie walki z terroryzmem.

Po zamachach z 11 września 2001 r. w Nowym Jorku Rada Bezpieczeństwa ONZ, reprezentowana przez największe neokolonialne mocarstwa (pięciu stałych członków z prawem weta: Chiny, Francja, Rosja, Wielka Brytania i USA), przyjęła wiele rezolucji, które rozszerzyły globalne zobowiązania w zakresie walki z terroryzmem i zatępiły granicę między prawem do walki a przestępstwem terroryzmu. Terroryzm nie ograniczał się już do przestępstw z użyciem przemocy, takich jak zamachy bombowe czy porwania samolotów. Zaczęły pojawiać się sformułowania odnoszące się „zachęcania” lub „usprawiedliwiania” terroryzmu i „finansowania” terroryzmu. Te ogólnikowe terminy stwarzały możliwość oskarżania przeciwników o terroryzm, nawet jeśli nie były planowane żadne działania z użyciem przemocy (Alzubairi 2012: 50-76).

Zmianom prawnym towarzyszyły zmiany na poziomie epistemicznym. Jeśli przed 11 września populistyczna antymuzułmańska retoryka była domeną zachodniej skrajnej prawicy, to w kolejnych latach stała się ona elementem polityki głównego nurtu. Wojna w Czechenii i obawa przed rozpadem Rosji, polityka Stanów Zjednoczonych i działania kierowanej przez USA koalicji antyterrorystycznej, polityka Chin wobec „trzech sił zła”: separatyzmu, ekstremizmu i terroryzmu stworzyły szczególne warunki dla rozwoju nowego dyskursu na temat islamskich zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego i instytucjonalizacji islamofobii⁴. Przekształcenia w wymiarze epistemicznym były związane z utrwalaniem starych/nowych form dominacji, podporządkowania i kontroli. W efekcie mniejszości etniczne zaczęto identyfikować przez pryzmat islamu oraz postrzegać jako niedające się zasymilować i podejrzane. Ponadto ich lojalność i patriotyzm zaczęły być nieustannie kwestionowane. W państwach zachodnich antyterrorystyczna kampania była skierowana głównie do osób ubiegających się o azyl, migrantów bądź obywateli profilowanych jako muzułmanie (Fekete 2009).

---

⁴ Państwa Azji Centralnej są członkami Wspólnoty Niepodległych Państw, Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym oraz Szanghajskiej Organizacji Współpracy. Organizacje te ustanowiły nowe normy multilateralnej współpracy oraz stworzyły nowe instytucje. Modele i strategie formułowane oraz rozwijane przez te struktury koncentrowały się na ponadnarodowych kwestiach „twardego” bezpieczeństwa (Szerzej patrz: Shukuralieva 2018: 99-114).

Rezolucje Rady Bezpieczeństwa wprowadzały zatem zasady wywodzące się z kolonialnych i neokolonialnych doświadczeń jej stałych członków. Według Fatemah Alzubairi (2019: 74), nowo wprowadzone metody kontroli przestępczości, takie jak regulacje finansowe, czarne listy, zakazy podróżowania, ograniczenia wolności słowa i ich niesprawiedliwe stosowanie wobec podejrzanych, mają swoje korzenie w historii kolonialnej. Imperialne środki przeciw powstańcom opierały się na militarystyce, centralizacji władzy i interwencjonizmie, wykorzystywanych we współczesnej wojnie z terroryzmem i ekstremizmem. Podczas gdy wcześniej walka z rebeliantami osłabiała samorządność i wolności lokalnej wspólnoty, współczesne działania przyczyniają się do ograniczania swobód demokratycznych.

Przyjęcie przez Radę Bezpieczeństwa rezolucji nr 1373 (oraz kolejnych, takich jak 1390, 1456, 1535, 1566 i 1624) na mocy rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych oznaczało, że rezolucja ta natychmiast staje się prawnie wiążąca dla wszystkich państw członkowskich ONZ od momentu jej przyjęcia. W ten sposób Rada Bezpieczeństwa nadała sobie ogólne uprawnienia ustawodawcze, a państwa członkowskie ONZ były poddane silnej presji moralnej, politycznej i ekonomicznej (Scheppelle 2013: 245-278). Sprzeciwianie się decyzjom Rady Bezpieczeństwa (Art. 41, Karta Narodów Zjednoczonych), pociągało za sobą ryzyko marginalizacji i pozbawienia praw, w tym możliwość całkowitego lub częściowego zerwania stosunków gospodarczych, połączeń kolejowych, morskich, lotniczych, pocztowych, telegraficznych, radiowych i innych środków komunikacji, a także groziło zerwaniem stosunków dyplomatycznych. W rezultacie prawie każde państwo wprowadziło zmiany w swoim ustawodawstwie, dostosowujące je do nowego międzynarodowego systemu bezpieczeństwa (Patrz np.: Кыргыз Республикасынын 31.06.2006; Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 5.03.2010). Nowa sytuacja prawnomiędzynarodowa z jednej strony pogłębiała podatność na zewnętrzne oddziaływanie państw peryferyjnych zależnych od zewnętrznej pomocy finansowej, z drugiej, stwarzała sprzyjające warunki dla wzmocnienia ich autorytarnych rządów.

TERRORYZM I ANTYTERRORYZM W PAŃSTWACH AZJI CENTRALNEJ

Państwa Azji Centralnej przyjęły nieprecyzyjne i podatne na nadużycia ustawy antyterrorystyczne i antyekstremistyczne. Ustawy te, będąc instrumentem kontroli społecznej i prześladowania przeciwników politycznych, przekształcały systemy sądownictwa karnego w instrument represji. Międzynarodowe przyzwolenie na postrzeganie islamu jako źródła zagrożenia, na ograniczenie praw obywatelskich, wprowadzenie drakońskich kar przy jednoczesnym braku klarownej definicji terroryzmu i ekstremizmu, pozostawiło państwom dużą swobodę w określaniu grup i osób uznawanych za terrorystów lub ekstremistów (Horsman 2005: 199-213; Lemon, Thibault 2018: 137-159). Pod pretekstem zagrożenia bezpieczeństwa

narodowego i międzynarodowego przywódcy autorytarni mogli atakować dysydentów politycznych i religijnych, grupy religijne, obrońców praw człowieka, dziennikarzy i organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Na najniższym szczeblu egzotyżujący dyskurs o ekstremizmie i terroryzmie umożliwił formułowanie oskarżeń, które mogły dotyczyć nawet zewnętrznych przejawów religijności, np. sposobu ubierania się, czy noszenia brody. Oskarżenia takie mogły być wykorzystywane dla poprawiania statystyk wykrywalności przestępstw, bądź w celach korupcyjnych, np. dla wyłudzenia łapówek czy przymusowego przejmowania przedsiębiorstw.

Przykładem może być nagłośniona przez media sprawa „pachtachorskich dżihadystów” – grupy pięciu osób z rejonu Pachtakor, obwodu Dżizak w Uzbekistanie. Zgodnie z wyrokiem sądowym mieli oni stworzyć nielegalne ugrupowanie „Dżihadyści” oraz propagować ekstremistyczne i fundamentalistyczne idee. Ponadto mieli planować zakłócenie działalności organów państwowych, zabójstwa członków służb specjalnych i milicji okręgu Pachtakor. Sąd stwierdził, że w celu prowadzenia dalszej działalności wywrotowej na terytorium Uzbekistanu, mieli oni zamiar odbycia szkolenia wojskowego w obozach dla zamachowców-samobójców organizowanych przez tzw. Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie (Tekst oskarżenia patrz: Волосевич 2016a; 2016b). Prokurator żądał najsurowszej kary – 18 lat pozbawienia wolności dla Ormianina Aramaisa Awakiana, który był oskarżony na podstawie pięciu artykułów kodeksu karnego, takich jak: zamach na porządek konstytucyjny (art. 159), dywersja (art. 161), produkcja i rozpowszechnienie materiałów stanowiących zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku publicznego (art. 244-1), tworzenie, kierownictwo, uczestnictwo w religijnych, ekstremistycznych, separatystycznych, fundamentalistycznych lub innych zakazanych organizacjach (art. 244-2) oraz kradzież (art. 169). Listy zarzutów nie zmieniał fakt, że A. Awakian nie mógł być islamskim ekstremistą ze względu na wyznanie chrześcijańskie. Dowodem jego domniemanej antyrządowej działalności miała być broda, kojarzona w rządowej propagandzie z islamskim terroryzmem. Nie pomogły wyjaśnienia, że jako Ormianin po śmierci kuzyna odbywał żałobę i nie golił brody od 40 dni (Судебное решение; Узбекистан; Shukuralieva, Lipiński 2017: 189-202). Mimo absurdalności zarzutów, wyraźnych świadectw fabrykowania sprawy oraz wielu dowodów podważających ocenę rozmiarów, celów, a nawet faktu istnienia ugrupowania „Dżihadyści”, wszyscy oskarżeni zostali skazani.

Proces „pachtachorskich dżihadystów” w państwach Azji Centralnej był raczej regułą, niż wyjątkiem, jeśli chodzi o niespójność argumentów, sprzeczność dowodów oraz powszechność stosowania tortur do wymuszania zeznań. Dla aparatu państwowego charakterystyczna była bowiem skłonność do spekulatywnych ocen charakteru zagrożenia terrorystycznego, grup i incydentów. Dość często wskazywały one na istnienie funkcjonującej na szeroką skalę siatki konspiracyjnej działającej przeciwko resortom siłowym i państwu (Heathershaw, Montgomery 2015; Horsman 2005: 199-213).

AUTORYTARYZM I EKSTERYTORIALNE REPRESJE

Obawy i lęki zachodnich służb wywiadowczych definiujących islam jako immanentne zagrożenie szły w parze z interesem świeckich dyktatur państw peryferyjnych z dominującą ludnością muzułmańską. W tej grupie znajdowały się również państwa Azji Centralnej, gdzie fabrykowanie spraw o terroryzm i ekstremizm religijny było powszechnym narzędziem stosowanym w celach kontroli społecznej i eliminacji rzeczywistych bądź domniemych przeciwników reżimu. Autorytarni przywódcy państw w Azji Centralnej zyskiwali nie tylko legitymację międzynarodową służącą rozbudowie aparatu represyjnego, zwalczaniu opozycji i tłumieniu wszelkich oznak społecznego niezadowolenia we własnym terytorium. Nowy system bezpieczeństwa międzynarodowego oraz współpraca z zachodnimi służbami bezpieczeństwa umożliwiał im także ściganie swoich przeciwników poza granicami ich krajów. Za pomocą instytucji międzynarodowych i mechanizmów współpracy centralnoazjatyccy dyktatorzy mogli bowiem śledzić, kontrolować i uniemożliwiać funkcjonowanie własnej opozycji na wygnaniu (Szerzej patrz: Cooley, Heathershaw 2017: 198-229).

Eksterytorialne represje uciekinierów z Azji Centralnej obejmowały nękanie ich krewnych w kraju ojczystym, zastraszanie w Internecie, ekstradycje czy wydalanie w trybie nadzwyczajnym, napaści i zabójstwa. Jako że uciekinierzy byli najbardziej narażeni na obszarze byłych państw postradzieckich (Свыше 10 тысяч), w poszukiwaniu względnego bezpieczeństwa udawali się do państw Unii Europejskiej. Mając zarzuty o podłożu politycznym, zazwyczaj unikali ekstradycji z tych krajów. Tym niemniej i tutaj dzięki międzynarodowym umowom prawnym i policyjnym, w tym z Interpolem, dosięgała ich długa ręka dyktatorów (Atayeva 2018).

W Interpolu w ostatnich latach liczba „czerwonych not” (wniosku kierowanego do organów ścigania o konieczności zlokalizowania i tymczasowego aresztowania) wzrosła dziesięciokrotnie. Jedynie Tadżykistan do 2019 r. wydał 2528 czerwonych not, w tym przeciwko Muhiddinowi Kabiriemu, liderowi Islamskiej Partii Odrodzenia Tadżykistanu – głównej partii opozycyjnej. Partię tą władze tadżyckie uznały w 2015 r. za terrorystyczną i zakazały jej funkcjonowania, zaś setki jej członków skazanych zostało na podstawie zarzutów o podłożu politycznym⁵.

Najbardziej rozbudowany i zinstytucjonalizowany system represji eksterytorialnych posiadał Uzbekistan. Podobnie jak w Tadżykistanie, przytłaczająca większość uciekinierów była poszukiwana za przynależność do zakazanych organizacji religijnych, ekstremizm religijny i terroryzm, a także próbę obalenia porządku konstytucyjnego. Wytaczając sprawy karne przeciwnikom politycznym, aktywistom i dziennikarzom, władze tych krajów prezentowały akty represji jako część szerszej globalnej walki z terroryzmem (Heathershaw, Brown, Bishop 2016).

---

⁵ W marcu 2018 r. Interpol poinformował, że usunął Muhiddina Kabiriego i Kamariddina Afzaliego, członka rady politycznej Islamskiej Partii Odrodzenia Tadżykistanu, ze swojej listy osób poszukiwanych na arenie międzynarodowej (Сообщается; Суд в Афинах).

Czerwona nota Interpolu wystawiona została również za Muhammadem Solihem, prezesem partii Erk („Wola”) i poetą, który był jedynym kontrkandydatem prezydenta Isloma Karimova w wyborach prezydenckich w Uzbekistanie w 1991 r. Według obserwatorów M. Solih otrzymał najwięcej głosów, a I. Karimov swoje oficjalne zwycięstwo zawdzięczał zakrojonej na szeroką skalę akcji fałszowania wyników głosowania. Po wyborach wybuchły protesty studenckie (Zob.: Тошкентдаги) które zostały krwawo stłumione. W dalszej kolejności władze zamknęły opozycyjne gazety, a przeciw liderom opozycji i członkom ich rodzin⁶ fabrykowano zarzuty karne. M. Solih został oskarżony o popełnienie licznych przestępstw, w tym na przykład zamachu na porządek konstytucyjny czy zamachu na prezydenta Uzbekistanu. Został też oskarżony o terroryzm oraz organizowanie i udział w związku przestępczym. Uzbeckie służby ścigały go również po ucieczce z kraju. Na ich żądanie M. Solih był kilkakrotnie deportowany z Turcji i przeżył kilka zamachów: w 2001 r., 2013 r. oraz 2014 r. Był również aresztowany w listopadzie 2001 r. przez czeską policję w Pradze na wniosek Uzbekistanu do Interpolu, gdzie po 15 dniach spędzonych w więzieniu został zwolniony wskutek międzynarodowej presji. W 2008 r. został ponownie na krótko aresztowany również w Szwecji. M. Solih został usunięty z listy poszukiwanych przez Interpol dopiero w 2018 r. (Muhammad Solih; Мухаммад Солиҳ номи; Интерпол Мухаммад Солиҳни).

Dzięki manipulacji systemem Interpolu reżimy autorytarne mogły ustalić miejsce pobytu i doprowadzić do ekstradycji uciekinierów poszukujących schronienia zagranicą. Ponadto, w sytuacji, gdy nie dochodziło do ekstradycji, samo umieszczenie tych osób w wykazie Interpolu wpływało na ich reputację, skutkowało zamrożeniem kont bankowych, ograniczało możliwość swobodnego podróżowania, utrudniało normalizację statusu imigracyjnego, wynajmowanie nieruchomości czy znajdowanie zatrudnienia (Patrz np.: В Греции арестован; Суд в Греции; Верховный суд Австрии). Podnosiło to koszty kontestacji, nawet dla tych, którzy znajdowali się daleko poza granicami własnego kraju (Szerzej patrz: Cooley, Heathershaw 2017: 198-229; Lemon 2019: 15–29).

SYNERGIA WŁADZY CENTRUM I PERYFERII

Nowe prawo bezpieczeństwa globalnego pozwala niewielkiej liczbie państw centrum określać interesy, możliwości i strategie państw peryferyjnych. W rezultacie umożliwia im kontrolę nad kluczowymi zasobami na poziomie międzynarodowym. Według Kim Lane Scheppele (2013: 245-278) jest to rozwiązanie właściwe dla starej logiki kolonialnej. Podobnie jak w dawnych imperiach, tak i współcześnie skoordy-

---

⁶ Na przykład bracia Muhammada Soliha – Raszid Bekżan i Muhammad Bekżan, którzy zostali w Uzbekistanie, otrzymali wieloletnie wyroki skazujące na podstawie fabrykowanych dokumentów (Qamoqda 18 yil).

nowany projekt międzynarodowy kształtuje nowe systemy bezpieczeństwa zarówno w centrum, jak i na peryferiach. Tworzy on strukturę, w której władze państw w centrum i na peryferiach odnoszą korzyści i umacniają swoją pozycję dzięki umiejętności współpracy ze sobą. W tym sensie przeciwstawianie się „zagrożeniu islamskiemu” łączy interesy imperialne z interesami lokalnych przywódców. W konsekwencji powstały nowe sieci transnarodowe i systemy offshore, które z jednej strony zapewniały państwom centrum dostęp do ważnych zasobów, a z drugiej wzbogacały środkowoazjatycką elitę rządzącą i konsolidowały lokalny autorytaryzm (Cooley, Heathershaw 2017: 1-27).

Symptomatyczny był przypadek kampanii wojskowej USA i Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa w Afganistanie, która rozpoczęła się po wydarzeniach z 11 września 2001 r. Państwa Azji Centralnej zawarły wiele umów o przelotach, tankowaniu i budowie baz wojskowych, stając się ważnym logistycznym przyczółkiem nowej, prowadzonej przez USA globalnej wojny z terroryzmem. W ten sposób kontyngent wojskowy Stanów Zjednoczonych został rozmieszczony w Uzbekistanie i Kirgistanie, Niemców w Uzbekistanie, a Francji w Tadżykistanie.

Współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa zapewniała wsparcie polityczne i finansowe dla otoczenia prezydentów oraz wzmocnienie ich resortów siłowych. W aspekcie politycznym państwa zachodnie nie tylko zawiesiły krytykę oszustw wyborczych, ograniczania praw i wolności obywatelskich czy tłumienia opozycji. Podejmowały one także kroki sprzyjające wzmocnieniu lokalnych reżimów autorytarnych. Były nim działania legitymizacyjne obejmujące m.in. oficjalne spotkania z władzami państw Azji Centralnej oraz przychylny komentarze dotyczące prowadzonej przez nie polityki (Shukuralieva 2013: 56-59).

Pomnażało to ich zasoby, a także wzmacniało status patrona i władzę wobec społeczeństwa. Władze lokalne były w stanie powiązać opozycję krajową z międzynarodowym terroryzmem, nawet jeśli w rzeczywistości związki te nie istniały (Khalid 2007: 169). Ponadto, pod pretekstem ochrony bezpieczeństwa narodowego przed zagrożeniem islamskim, redukowały i tak już ograniczone swobody religijne i obywatelskie. Pozwalało to także na korzystanie z wielu nadzwyczajnych uprawnień, w tym na przeszukiwanie i aresztowanie bez nakazu oraz bezprawne przetrzymywanie w areszcie bez postępowania sądowego i wszczęcia dochodzenia (Shukuralieva, Lipiński 2021: 106-117). W takim kontekście prezydenci państw Azji Centralnej mogli też bezprawnie przedłużać swoje kadencje. W Kazachstanie prezydent Nursułtan Nazarbajew rządził nieprzerwanie przez 28 lat, w Uzbekistanie prezydent Islom Karimov przez 25 lat, w Kirgistanie prezydent Askar Akajew przez 14 lat, natomiast w Tadżykistanie prezydent Emomali Rahmon rządzi od 28 lat. Prezydent Turkmenistanu Saparmyrat Nyýazow (rządził 15 lat) mimo prowadzenia polityki izolacjonizmu także włączył się w zwalczanie terroryzmu międzynarodowego. Pogłębia się erozja rządu i drapieżne praktyki elit, rozwijają się mechanizmy pogoni za rentą i korupcji (Cooley, Heathershaw 2017: 167-186; Lee 2012).

PODSUMOWANIE

Powyższa analiza ukazuje, jak nowa sytuacja polityczno-prawna powstała po wydarzeniach z 11 września na poziomie międzynarodowym stworzyła sprzyjające warunki i rozwiązania dla konsolidacji peryferyjnych systemów autorytarnych, jednocześnie pogłębiając ich podatność na zewnętrzne oddziaływanie. Wywodziły się one z kolonialnej przeszłości oraz synergii neokolonialnych wpływów i ambicji władzy lokalnej elity rządzącej. Te z kolei wpłynęły na sposób, w jaki państwa postrzegały, przedstawiały i reagowały na zagrożenie. Ważną rolę w reakcjach państwa odgrywał dyskurs zagrożenia islamskiego. Łącząc sekularyzm z bezpieczeństwem oraz islam z zagrożeniem umożliwiały on państwu Azji Centralnej na kryminalizację wielu działań i arbitralnego uruchamiania środków nadzwyczajnych. Szerokie i niejasne definicje ekstremizmu oraz terroryzmu pozwalały na łatwe manipulowanie nimi w celu karania rzeczywistych bądź domniemych przeciwników autorytarnej władzy.

Obawy i lęki neokolonialnych mocarstw definiujących islam jako immanentne zagrożenie szły w parze z interesem dyktatur peryferyjnej Azji Centralnej. Stając się ważnym logistycznym przyczółkiem prowadzonej przez USA globalnej wojny z terroryzmem, państwa Azji Centralnej uzyskały nie tylko legitymację międzynarodową służącą rozbudowie aparatu represyjnego, zwalczaniu opozycji i tłumieniu wszelkich oznak społecznego niezadowolenia we własnym terytorium. Otrzymały one możliwość ścigania swoich przeciwników poza granicami krajów. Współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa zapewniała także wsparcie polityczne i finansowe dla otoczenia prezydentów oraz wzmocnienie ich resortów siłowych. W konsekwencji większość z nich stawiała sobie ponad prawem, nabywała immunitet przed postępowaniem wszczętym przez organy, tytuł „przywódcy narodu” i możliwość sprawowania władzy z naruszeniem ograniczeń stwarzanych przez zasadę kadencyjności.

Bibliografia

- Alzubairi F. (2012), *Colonialism, Neo-Colonialism, and Anti-Terrorism Law in the Arab World*, Cambridge and New York, DOI: 10.1017/9781108569262.
- Atayeva N. (2018), *Persecuted by INTERPOL*. 25.03.2018, <https://www.fairtrials.org/articles/case-studies/nadejda-atayeva/>, dostęp 23.04.2022.
- Cooley A. and Heathershaw J. (2017), *Dictators Without Borders: Power and Money in Central Asia*, Yale University Press.
- Fekete L. (2009), *A Suitable Enemy. Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, Pluto Press.
- Global Terrorism Database. University of Maryland, <http://www.start.umd.edu/gtd>, dostęp 23.04.2022.
- Heathershaw J. and Montgomery D. (2014), *The Myth of Post-Soviet Muslim Radicalization in the Central Asian Republics. Russia and Eurasia Programme*. The Royal Institute of International

- Affairs Chatham House, 11.11.2014, <https://www.chathamhouse.org/2014/11/myth-post-soviet-muslim-radicalization-central-asian-republics>, dostęp 23.04.2022.
- Heathershaw J. and Montgomery D. (2015), *Who Says Syria's Calling? Why It Is Sometimes Better to Admit That We Just Do Not Know*, CEDAR Network, 17.02.2015, <http://www.cedarnetwork.org/2015/02/17/who-says-syrias-calling-why-it-issometimes-better-to-admit-that-we-just-do-not-know-by-john-heathershaw-and-david-w-montgomery/>, dostęp 23.04.2022.
- Heathershaw J., Brown R. Bishop E. (2016), *Practices and patterns of extraterritorial security: Introducing the Central Asian Political Exiles (CAPE) database*, 21.11.2016. <https://fpc.org.uk/practices-patterns-extraterritorial-security-introducing-central-asian-political-exiles-cape-database/>, dostęp 23.04.2022.
- Horsman S. (2005), *Themes of Official Discourses on Terrorism in Central Asia*, „Third World Quarterly” 26(1): 199-213, DOI: 10.1080/0143659042000322982.
- Karta Narodów Zjednoczonych, https://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php, dostęp 23.04.2022
- Khalid A. (2007), *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*, Berkeley.
- Lee G. (2012), *The New Silk Road and the Northern Distribution Network: A Golden Road to Central Asian Trade Reform?* Open Society Foundations. Central Eurasia Project. Occasional Paper. 19.10.2012. No. 8.
- Lemon E. (2019), *Weaponizing Interpol*, „Journal of Democracy” nr 30(2): 15–29.
- Lemon E. (2022), *Securitisation of religion in Central Asia*, Isaacs R., Marat E. (eds.), *Routledge Handbook of Contemporary Central Asia*, Routledge, DOI: 10.4324/9780429057977-28.
- Lemon E., Thibault H. (2018), *Counter-extremism, Power and Authoritarian Governance in Tajikistan*, „Central Asian Survey” nr 37(1): 137-159, DOI: 10.1080/02634937.2017.1336155.
- Muhammad Solih Interpolning qidiruvdagi ro'yxatidan chiqarilganini bildirdi. 05.09.2017, <https://www.ozodlik.org/a/28718599.html>, dostęp 23.04.2022.
- Qamoqda 18 yil saqlangan Muhammad Bekjon IIB nazoratidan chiqarildi. 26.02.2018, <https://www.ozodlik.org/a/29063938.html>, dostęp 23.04.2022
- Scheppele K.L. (2013), *The Empire's New Laws. Terrorism and the New Security Empire after 9/11*, Steinmetz G. (ed.), *Sociology and Empire*, Durham and London.
- Shukuralieva N. (2013), *Bezpieczeństwo międzynarodowe, terroryzm i zasoby naturalne. Międzynarodowa legitymizacja władzy w Azji Środkowej*, „Sprawy Międzynarodowe” 2013, nr 4: 56–59.
- Shukuralieva N. (2018), *Azja Centralna: uwarunkowania bezpieczeństwa regionalnego*, „Środkowo-europejskie Studia Polityczne”, nr 2, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, s. 99-114. DOI: 10.14746/ssp.2018.2.7
- Shukuralieva N., Lipiński A. (2017), *Uwarunkowania legitymizacji władzy w systemach autorytarnych. Casus państw Azji Centralnej*, „Przegląd Politologiczny” nr 1: 189-202. DOI : 10.14746/pp.2017.22.1.13.
- Shukuralieva N., Lipiński A. (2021), *Islamic Extremism and Terrorism in Central Asia: a Critical Analysis*, „Central Asia and the Caucasus” nr 22(1): 106-117. DOI: 10.37178/ca-c.21.1.10.
- The Global War on Terrorism: The First 100 Days*, <https://2001-2009.state.gov/s/ct/rls/wh/6947.htm>, dostęp 23.04.2022.
- The Uppsala Conflict Database Project*. <http://ucdp.uu.se/>, dostęp 23.04.2022.
- В Греции арестован родственник одного из лидеров таджикской оппозиции. Его подозревают в связях с ИГ. 07.11.2020 <https://centrasia.org/newsA.php?st=1604747460>, dostęp 23.04.2022.

- Верховный суд Австрии счел экстрадицию Хизбулло Шовализода в Таджикистан незаконной*, 10.07.2020, <https://rus.ozodlik.org/a/30716964.html>, dostęp 23.04.2022.
- Волосевич А. (2016a), *Дело «Джуровава-Авакяна». Технология фабрикации*, 16.02.2016 <http://www.asiaterra.info/protsessy/delo-dzhuraeva-avakyana-tekhnologiya-fabrikatsii>, dostęp 23.04.2022.
- Волосевич А. (2016b), *Фуркат Джураев, Главарь. Как «шилось» дело пахтакорских «джихадистов»*, 16.02.2016 <http://www.asiaterra.info/protsessy/furkat-dzhuraev-glavar-kak-shilos-delo-pakhtakorskikh-dzhikhadistov>, dostęp 23.04.2022.
- Интерпол Муҳаммад Солиҳни халқаро қидирувдан олганини тасдиқлади*. 10.11.2018, <https://www.ozodlik.org/a/29593217.html>, dostęp 23.04.2022.
- Кыргыз Республикасынын* 31.06.2006 № 135 „Кылмыштуу кирешелерди легализациялоого (адалдоого) жана террористтик же экстремисттик ишти каржылоого каршы аракеттенүү жөнүндө” мыйзамы.
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн* 5.03.2010 № 135 токтому менен бекитилген „Террористтик жана экстремисттик ишке же массалык кыргын салуучу куралды таратууга катышы бар жактардын тизмеси жөнүндө” жобо.
- Муҳаммад Солиҳ номи Интерпол қидирувдан олиб ташланди*. 4.09.2017, <https://www.bbc.com/uzbek/uzbekistan-41148716>, dostęp 23.04.2022.
- Свыше 10 тысяч таджиков отбывают наказание в России*, Январь 28, 2019 <https://rus.ozodlik.org/a/29734268.html>, dostęp 23.04.2022.
- Сообщается, что лидера ПИВТ на родине заочно приговорили к тюрьме*. 06.10.2018, <https://rus.ozodlik.org/a/29528054.html>, dostęp 23.04.2022.
- Суд в Афинах отказался экстрадировать в Таджикистан члена политсовета ПИВТ*, 30.11.2017, <https://rus.ozodlik.org/a/28886775.html>, dostęp 23.04.2022.
- Суд в Греции освободил из-под стражи подозреваемого в членстве в «ИГ» таджикстанца*. Январь 15, 2021. <https://rus.ozodlik.org/a/31047272.html>, dostęp 23.04.2022.
- Судебное решение по делу «Джихадиста» Авакяна и его товарищей: Полное отсутствие доказательств*. 20.03.2016, <https://rus.ozodlik.org/a/27624680.html>, dostęp 23.04.2022.
- Тошкентдаги талабалар қўзғолони, „Би-би-си архиви”* https://www.youtube.com/watch?v=4D_QT_GNMOU&t=65s, dostęp 23.04.2022.
- Ўзбекистан: В Джизаке судят фермера-армянина, обвиняемого в исламском экстремизме*. 29.01.2016, <http://www.fergananews.com/articles/8848>, dostęp 23.04.2022.

Prof. UKW dr hab. Nartsiss Shukurallieva, Wydział Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego (shukurallieva@wp.pl)

Słowa kluczowe: ekstremizm, terroryzm, islam, Azja Centralna, autorytaryzm, neokolonializm

Keywords: extremism, terrorism, Islam, Central Asia, authoritarianism, neo-colonialism

ABSTRACT

Central Asian states pay particular attention to the threat posed by Islamic extremism and terrorism. The purpose of this article is to examine the consequences of the global war on terrorism for the non-democratic regimes of Central Asia. The main thesis is that the new political-legal situation after 9/11 at the international level created favourable conditions for the strengthening of authoritarian governments. The security arrangements of the dictatorships de-

rive from the colonial past and the persisting neo-colonial influence and power ambitions of the local ruling elite.

The article consists of five sections. The first section discusses how neo/colonial discourses present Islam as a threat to the security of Central Asia. The second section describes the evolution of the right of peoples to struggle for self-determination and the fight against terrorism at the international level. The next two sections focus on the anti-extremist and anti-terrorist policies in the Central Asian states and how these policies are deployed to consolidate authoritarianism. The final section highlights selected aspects of the community of interests shared by the power elite of the centre and the periphery.